

Wat als Jones meer of minder weet?

ANTW, 2013

Ik ben het eens dat de nadruk in het verantwoordelijkheidsdebat soms teveel ligt op onze al dan niet vrije wil. Maar waar van Hees de aandacht verschuift naar onze *sociale* omstandigheden, wil ik in het volgende wijzen op het belang van onze *epistemische* omstandigheden. Ik zal dat doen door van Hees' kritiek op Frankfurt onder de loep te nemen en in het bijzonder Frankfurtstijl scenario's op te werpen waar Jones niet meer maar *minder* weet dan in het klassieke scenario. Allereerst de klassieke variant:

Scenario I. Jones is van plan het bier uit de tuin van zijn buurman te stelen. Hij doet dat ook. Echter, Jones weet niet dat Black, in het geval Jones van zijn plannen af zou zien (wat hij dus niet heeft gedaan), zou hebben ingegrepen. Black is namelijk een dokter van een speciale soort, en zou ervoor gezorgd hebben (via hypnose, dwang, of een hersenimplantaat) dat Jones het voornemen om het bier te stelen nog steeds zou hebben gevormd.

Frankfurts welbekende analyse is ruwweg als volgt: Jones had niet anders kunnen handelen, maar is toch verantwoordelijk voor zijn misdaad. Conclusie: alternatieve opties zijn niet noodzakelijk voor verantwoordelijkheid. Volgens van Hees klopt deze analyse niet: alternatieven en in het bijzonder 'redelijke' alternatieven zijn *wel* noodzakelijk voor verantwoordelijkheid. Als we accepteren dat Jones verantwoordelijk is, dan kan Frankfurts analyse alleen worden tegengegaan door aan te tonen dat Jones wel degelijk een redelijk alternatief had. Dit lijkt inderdaad van Hees' strategie.

Van Hees stelt voor dat iemand een redelijk alternatief heeft voor handeling A (welke als uitkomst x heeft) als (i) er ook een andere keuze is, zeg B, met een hoger vermijdingspotentieel voor x (dat wil zeggen, de kans dat B geen causale bijdrage levert aan x is groter dan de kans dat A geen causale bijdrage levert), en (ii) zij B redelijkerwijs had kunnen kiezen. Nu is de vraag of Jones aan deze twee voorwaarden voldoet. Aangaande (i): was er een andere keuze met een hoger vermijdingspotentieel voor het stelen van het bier? Ja: als Jones niet meer van plan was geweest het bier te stelen, zou Black hebben moeten ingrijpen, en zou Jones' causale bijdrage aan de feiten minder zijn geweest (zie van Hees' artikel voor de details). Aangaande (ii): had Jones dit alternatief redelijkerwijs kunnen kiezen? Het antwoord is nogmaals positief: gegeven de informatie die Jones tot zijn

beschikking had, had hij best kunnen besluiten af te zien van zijn nachtelijke onderneming. Dus Jones had toch een redelijk alternatief, en Frankfurts analyse faalt.

Cruciaal is dat Jones niets afweet van het doen en laten van Black. Immers, als hij weet dat Black zal ingrijpen is het alternatief dan nog wel zo redelijk? Beschouw de volgende variant op scenario I (gesuggereerd door van Hees in voetnoot 15):

Scenario II. Jones is van plan het bier uit de tuin van zijn buurman te stelen. Hij doet dat ook. Nog steeds geldt dat als Jones van zijn plannen zou hebben afgezien (wat hij dus niet heeft gedaan), Black zou hebben ingegrepen en ervoor hebben gezorgd dat Jones het voornemen om het bier te stelen hoe dan ook zou hebben gevormd. Echter, dit keer was Jones perfect op de hoogte van Blacks plannen.

We moeten weer twee zaken nagaan: of Jones redelijke alternatieven had, en of hij verantwoordelijk was. Als het antwoord respectievelijk ‘nee’ en ‘ja’ is, dan heeft Frankfurt het toch bij het rechte eind: dat redelijke alternatieven niet noodzakelijk zijn voor verantwoordelijkheid. Heeft Jones redelijke alternatieven in scenario II? Het lijkt er niet op. Aan clause (i) is nog steeds voldaan: Jones had ook een andere keuze had met een hoger vermijdingspotentieel, namelijk de keuze om van zijn plannen af te zien zodat Black had moeten ingrijpen. Echter, clause (ii) faalt: Jones had deze optie niet redelijkerwijs kunnen kiezen gegeven dat hij op de hoogte was van Blacks plannen. Immers, zoals van Hees zelf aanstipt, we kunnen niet van Jones verwachten dat hij ervoor kiest om zich door Black te laten hypnotiseren (of zich door Black onder een speciaal soort dwang te laten plaatsen, of zich door hem te laten opereren voor een hersenimplantaat).

Dus alles hangt af van of Jones verantwoordelijk kan worden gehouden voor zijn daden in scenario II. Als dat zo is, en Jones verantwoordelijk is ondanks de afwezigheid van redelijke alternatieven, heeft Frankfurt gelijk. Als dat niet zo is, heeft van Hees gelijk. Nu, hoogstwaarschijnlijk zijn onze intuïties in dit geval onbepaald (zeker in vergelijking met scenario I). Toch wil ik een poging doen om Frankfurts kant van de zaak te verdedigen, namelijk dat Jones wel degelijk verantwoordelijk is ook al had hij niet anders kunnen handelen; en wel op basis van een verdere variatie van de twee voorgaande scenario's (een scenario waar Jones minder weet dan in scenario II, en in een zeker zin ook dan in I):

Scenario III. Jones is van plan het bier uit de tuin van zijn buurman te stelen. Hij doet dat ook. Zoals in scenario II gaat hij ervan uit dat Black zou hebben

ingegrepen als dat nodig was geweest, en ervoor hebben gezorgd dat Jones het voornemen om het bier te stelen hoe dan ook zou hebben gevormd. Echter, het heeft de afgelopen weken in alle kranten gestaan dat Black niet in het land zou zijn om zijn speciale 'ingrepen' uit te voeren. Dit is aan Jones echter totaal voorbij gegaan (zeg, door stress op zijn werk).

In dit geval zullen we Jones verantwoordelijk houden, ook al heeft hij geen redelijke alternatief (dit laatste om dezelfde reden als in scenario II: we kunnen niet van Jones verwachten dat hij ervoor kiest om zich door Black onder handen te laten nemen). Merk op dat Jones in dit scenario voldoet aan de zogenaamde competentievoorwaarde die van Hees aan verantwoordelijkheid stelt (naast het hebben van redelijke alternatieven en de causale bijdrage): ook al is Jones niet op de hoogte van het nieuws over Black, hij had het eenvoudig te weten kunnen komen. Verder is het nuttig om te benadrukken (voor diegenen die niet vertrouwd zijn met gedachte-experimenten) dat scenario III geen exotisch en exclusief geval uitmaakt: *alle* scenario's waar iemand informatie mist over dat haar alternatieven toch niet zo onredelijk zijn als ze denkt dat ze zijn zouden effectief zijn.

Nu zou iemand kunnen opwerpen dat Jones in scenario III onverantwoordelijk is om *epistemische* redenen, maar niet om *morele*. Dat wil zeggen, we kunnen Jones verwijten dat hij niet goed op de hoogte was van Blacks werkschema, maar niet dat hij het bier heeft gestolen. Deze analyse lijkt mij niet geheel implausibel (al vereist het wat werk om de twee soorten verantwoordelijkheid goed uit elkaar te trekken). Echter, het is niet moeilijk een variant op III te verzinnen waar Jones epistemisch verantwoord is (omdat hij alles weet wat hij had kunnen weten), maar toch moreel onverantwoord. Om dit te laten zien zal ik de misdaad iets aanscherpen:

Scenario IV. Jones is van plan zijn buurman uit de weg te ruimen. Hij doet dat ook. Zoals in scenario II gaat hij ervan uit dat Black zou hebben ingegrepen als hij van zijn plannen zou hebben afgezien. Echter, op een openbare, maar weinig bezochte blog had Black aangekondigd dat hij niet in het land zou zijn. Dit is aan Jones (en de meeste mensen) totaal voorbij gegaan.

Nogmaals: moreel schuldig, maar geen redelijke alternatief. Het is tot slot belangrijk om mijn tegenvoorbeelden (scenario's III en IV) te onderscheiden van twee andere scenario's die *niet* zouden werken tegen van Hees' positie, namelijk de variant waar Jones wel een redelijke alternatief heeft (scenario V), en de variant waar Jones niet verantwoordelijk gehouden kan worden omdat hij simpelweg incompetent is (scenario VI):

Scenario V. Jones is van plan het bier uit de tuin van zijn buurman te stelen. Hij doet dat ook. Jones weet niet dat Black zou hebben ingegrepen, zoals in scenario I, als Jones van zijn plannen zou hebben afgezien (wat hij dus niet heeft gedaan). Nu, het heeft de afgelopen weken in alle kranten gestaan dat Black weer in het land is en zijn speciale ingrepen op de bevolking uitvoert. Dit is Jones echter totaal ontgaan (weer door stress op het werk).

Scenario VI. Jones is van plan het bier uit de tuin van zijn buurman te stelen. Hij doet dat ook. Nu, Jones leidt aan waanzin, en gaat ervan uit dat er een soort speciale dokter bestaat die door het land trekt om speciale ingrepen uit te voeren en ervoor zou zorgen dat Jones hoe dan ook niet van zijn plannen af zou zien. Natuurlijk bestaat zo'n dokter niet en iedereen in zijn omgeving had hem dat kunnen vertellen.

Deze scenario's verschillen duidelijk van III en IV waar Jones wel verantwoordelijk is, maar toch geen redelijke alternatief lijkt te hebben. Meer nog, als mijn analyse klopt, dan volgt het dat redelijke alternatieven niet noodzakelijk zijn voor verantwoordelijkheid. Zou Frankfurt toch gelijk hebben? Of zijn er wellicht verschillende betekenissen van wat 'redelijke' alternatieven uitmaken, en is de keuze voor Jones om niet te stelen in III en IV onredelijk in de genoemde zin, maar redelijk *in een andere, nader te bepalen zin?*

Jan Willem Wieland